

דבר תורה לפרשת ויצא – ד"ר טובה גנזל

הפטרת פרשת ויצא

הפטרת פרשת ויצא, מתוך ספר הושע, משלימה את סיפור חייו של יעקב, ובכך סוגרת מעגל שתחילתו בהולדת יעקב וסופו בגלות ישראל מאדמתו, מראשית העם ועד לאחריתו. הספרדים והתימנים קוראים את הושע פרק יא, פסוק ז- ומסיימים בפרק יב, פסוק יב; ואילו האשכנזים מתחילים את קריאת ההפטרה במקום שבו מסיימים הספרדים בפרק יב, פסוק יג ומסיימים בסוף הספר בפרק יד, פסוק י (חלק מהפטרה זו אנו קוראים כהפטרה של שבת שובה).

אזכור של יעקב מצוי בכל אחת משתי הקריאות הללו. ההפטרה כמנהג הספרדים בפרק יב, ג-ו מזכירה את יעקב עוד בטרם לידתו: "וְרִיב לֵה' עִם יְהוָה וְלִפְקֹד עַל יַעֲקֹב כְּדַרְכָּיו כְּמַעַלְלָיו יִשְׁיב לוֹ: כַּבֵּטָן עָקֵב אֶת אָחִיו וּבְאוּנו שָׁרָה אֶת אֱלֹקִים: וַיִּשָׂר אֶל מְלֶאכֶּי וַיִּכַּל בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצְאוּ וְשֵׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ...". ואילו ההפטרה כמנהג אשכנז מציינת את בריחת יעקב לארם, בהמשך הפרק בפסוקים יג-יד: "וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שָׂדֵה אָרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שְׂמֶר".

בין הפסוקים הללו בהושע ובין תיאורי תולדות חייו של יעקב בספר בראשית ישנם קשרים תוכניים ולשוניים: הושע מתאר את שאירע בימי הריונה של רבקה במילים: "כַּבֵּטָן עָקֵב אֶת אָחִיו וּבְאוּנו שָׁרָה אֶת אֱלֹקִים", בדומה לנאמר בבראשית: "וְאֶחָרֶיֶךָ יֵצֵא אָחִיו וַיִּדּוּ אֶתְּוֹת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב". השימוש במילה 'ויברח' בראשית הפסוק בהושע: "וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שָׂדֵה אָרָם" דומה לכתוב בבראשית: "וְקוֹם בְּרַח לֵךְ אֶל לָבֵן אָחִי תְרַנֶּה". את תיאור המאבק של יעקב עם המלאך מתאר הושע במילים: "וַיִּשָׂר אֶל מְלֶאכֶּי וַיִּכַּל", זאת בדומה לכתוב בבראשית: "כִּי שָׁרִית עִם אֱלֹקִים וְעַם אֲנָשִׁים וַתִּכַּל" ולבסוף, גם תקופת העבודה של יעקב אצל לבן מתוארת בספר הושע במילים: "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שְׂמֶר", בדומה למתואר בראשית: "אֶעֱבֹדָה שִׁבְעֵי שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתֵלֶךָ הַקָּטָנָה".

משמעותו של הקשר הזה שבין התוכחה של הושע לעמו, בימיה האחרונים של ממלכת ישראל - בטרם גלו עשרת השבטים מארצם, לסיפור חייו של יעקב (בפרשות תולדות, ויצא וגם וישלח) נדון במדרש בבראשית רבה ע,כ: "אמר רבי יוחנן כתיב: 'ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה וגו'', אמר להם: דוגמא שלכם דומה ליעקב אביכם, מה יעקב אביכם עד שלא נשא אשה נשתעבד, משנשא אשה נשתעבד, אף אתם משלא נולד גואל נשתעבדתם משנולד גואל אתם משתעבדים".

מהמדרש עולה כי חייו הקשים של העם דומים לחייו של יעקב. יעקב היה משועבד ללבן לפני נישואיו לרחל וגם לאחריהם. כך גם עם ישראל היה משועבד במצרים בטרם נולד משה, וגם אחרי לידתו השתעבד העם לאומות אחרות, אירוע שבא לידי ביטוי בהגלייתו של עם ישראל לאשור בימיו של הושע.

השוואה זו, שתוכנה איננו מבשר טובות לעם אף עולה מפירוש האברבנאל לפסוקים הללו בהושע: "ואמר הנביא כמהתל שאולי חשבו בזה בני אפרים להדמות ליעקב אביהם... כי הנה יעקב בבטן עקב את אחיו, ובאונו שרה את אלקים, בהאבקו עם המלאך. ואתם ללכת בדרכיו עשיתם גם כן ריב ומלחמה עם אחיכם בני יהודה כמו שהוא עקב את אחיו ועשיתם גם כן מלחמה לה'. ואתם רוצים לנצחו באמרכם שישוב הוא ראשונה

כמו שיעקב אביכם שרה את אלקים?! "את שני המעשים שעשה יעקב, המתוארים בספר הושע מפרש האברבנאל כמעשים שהעם שעושה כמותם – עושה בניגוד לרצון ה'. כך עולה מההשוואה שבין מעשהו של יעקב לעשיו שמקביל למאבקו של יעקב עם יהודה, וכן גם מההשוואה שבין מאבקו של יעקב עם המלאך שמקביל למאבק של העם בה'.

בניגוד לכיוון תוכחתי זה, ניתן למצוא בדברי פרשנים גם כיוון יותר אופטימי, הרואה בחיבור של יעקב לימי הושע דוקא סוג של בשורה: ה' ליווה את יעקב בכל תלאויו ושמר עליו, כך גם יקרה לעם ישראל בימי הגלות. זאת תוך הדגשת המסורת על יעקב המצויה בהושע שאיננו מכירים מספר בראשית. כיוון פרשני זה בא לידי ביטוי כבר בתרגום יונתן לפסוקים הללו המוסיף לתרגום גם מילות ביאור המדגישות בין היתר כי תיאורו של יעקב בהושע נאמר בשם נביא, ונביא זה אף התגלה לאברהם, יצחק יעקב וכן למשה, והוא שסייע ליעקב בעת שנאבק במלאך. נימה אופטימית זו גם עולה מדברי הרד"ק: "בכה ויתחנן לו - זה לא נזכר בתורה ופירש כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר. **כל זה להודיע כי האל יתברך שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו**". מכאן נראה שהמלאך כפוף לצרכיו ולרצונו של יעקב!

ניתן לסכם כי כל הפרשנים על הפסוקים הללו, ניסו לתת מענה לשאלה – מה המסר הנבואי של הושע לעם לאור מעשיו של יעקב אותם הוא מזכיר? כיצד יש להבין את התיאורים על יעקב המצויים בהושע אך אינם מוכרים לנו מספר בראשית? האם אלו מעשים חיוביים? שליליים? ההפטרה מדגישה כי לידת העם היתה מתוך שעבוד שקדם לבחירתו והמשיך גם לאחריו וכי הגלות הנה שבה. אולם ברקע עולה גם מערכת היחסים שבין הקב"ה לישראל כיהסים שבין איש לאשתו: כשם שיעקב טרח ועמל עבור נשותיו כך משגיח הקב"ה על ישראל.